

Oogsprong

Ander werk van Bernke Klein Zandvoort

Uitzicht is een afstand die zich omkeert (gedichten, 2013)

Veldwerk (gedichten, 2020)

Bernke Klein Zandvoort

OOGSPRONG

Een verhaal over zien en niet zien

Amsterdam · Antwerpen
Em. Querido's Uitgeverij BV
2026

Dit boek is mede mogelijk gemaakt dankzij een werkbeurs van het Nederlands Letterenfonds en het Amarte Fonds.

Copyright © 2026 Bernke Klein Zandvoort

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, in enige vorm of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Em. Querido's Uitgeverij BV, Weteringschans 259, 1017 XJ Amsterdam. Ook tekst- en data-mining van deze uitgave is niet toegestaan zonder schriftelijke toestemming van de uitgeverij.

Voor de productie van de boeken van Querido wordt alleen gebruikgemaakt van duurzaam en verantwoord geproduceerd papier.

Omslag Joud Toamah
Omslagbeeld Bernke Klein Zandvoort
Foto auteur Bianca Sistermans
Binnenwerk Perfect Service, Reeuwijk

ISBN 978 90 253 2093 5 / NUR 320

www.querido.nl

www.bernkekleinzandvoort.com

voor M.A.

Mijn teksten ontstaan door zich voortplantende ogen
– Friederike Mayröcker, *Alle omhelzingen*

I induce a sly birth with my eyes the lines of creases
– Madeline Gins, *Word Rain*

*been walking all night / in the darkroom / surfaces = spirits /
an existential trace*
– Lucía Hinojosa Gaxiola, *The Teleraña Circuit*

Zichtstralen	9
Glitch	41
Dubbele betovering	51
Geestesoog	73
Slotzusters	83
Oogsprongen	111
Uitzicht is een afstand	121
<i>She has this fear that she's an image</i>	139
Pupilspiegel	149
Een afbeelding willen zijn	159
Spiegelbeeld	179
Nachtschrijven	199
Fantomen	209
Schaduwbeeld	229
Benoemen is verwekken	249
Verantwoording	261
Dankwoord	267

Zichtstralen

Een paar jaar geleden moest mijn nicht de afweging maken of ze haar rechteroog zou laten verwijderen vanwege een tumor die tegen haar oogbol drukte. Toen ze me het nieuws vertelde, wist ik letterlijk niet waar ik moest kijken. Wat is het toch met onze blik dat we daar onhandig mee worden als we slecht nieuws horen? Alsof de blik zich van het ene op het andere moment ongezien wil maken. Maar omdat de ervaring ons heeft geleerd dat onze ogen sluiten niet hetzelfde is als lichamelijk verdwijnen, kijken we gejaagd om ons heen op zoek naar iets waar we onze blik naar kunnen afwenden. Vaak is het een ongebruikelijke plek – schoenve-ters, een hals, het greepje van een keukenlade.

De oncologen gaven mijn nicht een week om te beslissen. Ik geloof dat ik naar een loskomend stukje behang boven haar linkerschouder staarde.

Vanaf jonge leeftijd ben ik me bewust van mijn blik. Ik er-vaar mijn blik als mijn meest raadselachtige lichaamsdeel. Hij zit aan me vast zoals een ledemaat, maar als ik hem probeer aan te raken, gaat mijn hand er dwars doorheen, zoals een goochelaar zijn publiek toont dat er geen verborgen elementen zijn voordat de truc begint.

Terwijl mijn voeten op dezelfde plek blijven staan, kan mijn blik in vertes dwalen. Andersom heb ik vaak volhar-

dend scheel gekeken om via mijn binnenste en buitenste ooghoeken het vertrekpunt vast te stellen. Om de randen van mijn blik te ontwaren.

Om de grenzen van mijn kijken te bekijken.

Om de beelden te begrijpen.

'ogen weten, ogen wisten/ ogen slaan de open eindes van de dagen dicht', schrijft Sandrine Verstraete in haar dichtbundel *kamers*.

Ik weet niet precies op welk moment het begonnen is. Wel heb ik een vroege herinnering waarin we met mijn familie aan tafel zitten te eten, champignonsoep in onze diepe borden, als ik word overvallen door een plotseling gevoel van wantrouwen naar de dingen die ik zie. Van het ene op het andere moment voelde het alsof ik op een grote afstand was geplaatst, alsof ik opnieuw wakker was geworden in dezelfde dag en ons huis en de mensen daarin voor de eerste keer zag. Terwijl ik zo onopvallend mogelijk probeerde door te blijven eten en mijn zenuwen te onderdrukken, liet ik alles en iedereen verdwijnen door mijn ogen te sluiten – net iets langer dan een gewone knippering duurt, maar kort genoeg om geen vragende blikken uit te lokken. Want wat ik aan het doen was, was in feite meer een kwestie van wat ik niet aan het doen was: opgaan in de alledaagse handelingen die een lepel, hand en mond met elkaar verbinden. Normaal knippen met mijn ogen.

Er zijn heel wat tekenfilms waarin de ogen van personages van het ene op het andere moment los kunnen komen uit hun hoofd, waarna zo'n oogpaar zelfstandig op pad gaat. Het zweeft dan boven een stoep of gaat vanuit een zaal ver-

lekkerd op weg naar een verleidelijke zangeres op het podium. Het doel van de ogen is om dicht bij hun onderwerp te kunnen komen, zó dichtbij dat ze het bijna kunnen aanraken. Meestal hebben de ogen haast. Meestal zijn ze verschrikkelijk gulzig.

Het doet me denken aan een studie met de titel *Does Anything Leave Our Eyes When We See?*, die in 1994 door twee Amerikaanse onderzoekspsychologen werd uitgevoerd aan de universiteit van Ohio. Ze legden de vraag 'of er iets uit onze ogen komt wanneer we om ons heen kijken' aan een grote groep testpersonen voor. 49 procent van de kinderen en 33 procent van de volwassenen antwoordde zonder aarzeling 'JA'.

Het is een gevoelsmatig gegeven, stelden de onderzoekers in hun uitleg van de data, dat als overblijfsel moet worden beschouwd van eeuwenoude theorieën die nog ergens diep in ons collectieve (onder)bewustzijn rondwaren. Vanaf de oudheid tot ver in de middeleeuwen werd kijken uitgelegd als een proces waarbij er stralen uit onze ogen komen, die net als zonnestralen op de wereld vallen. De uiteindes van deze *zichtstralen* betasten de dingen zoals handen dat doen en keren na de aanraking terug naar het oog met informatie. Zicht werd dus voorgesteld als een wederkerig proces, waarin de kijker en het bekeken voor een moment fysiek contact hadden en met elkaar waren verbonden. Zien was een aanraking met de ogen.

Het was de filosoof René Descartes die in 1637 een scherpe scheiding maakte. Dat gebeurde vrij letterlijk: hij sneed de achterste lagen van het oog van een dode os weg en hield het

oog daarna voor het gat van een camera obscura. In een camera obscura valt licht door een kleine opening of een lens in een donkere kamer of kist, waar het op de achterwand een reflectie van de buitenwereld vormt. Toen Descartes het ossenoog voor het gat hield om daar het licht doorheen te laten vallen, zag hij aan de achterkant van het oog dezelfde reflecties die op de achterwand van de camera obscura te zien zouden zijn. Voor de filosoof bewees het experiment dat een oog, ook als het gescheiden is van het lichaam, zijn functie uit kan oefenen. Hij zag het oog daarom als een mechanisch instrument. Of, in zijn woorden, als 'een ongevoelige machine'.

Ergens in de dagen voordat mijn nicht geopereerd zou worden, stelde ik voor om een ritueel uit te voeren voor het oog dat ze ging verliezen. We zouden het kunnen bedanken voor alle beelden die het al die jaren had geregistreerd. Voor de mooie momenten die het had geogst tussen haar en haar dierbaren, voor de landschappen en het licht, voor de boeken die ermee waren gelezen, voor de liefdevolle blikken die ze er zelf mee de wereld in had geworpen.

Ik stel me voor dat we, zoals we eindeloos water kunnen scheppen uit de zee en het naar het strand kunnen brengen, voortdurend beelden binnenhalen met onze ogen. Nooit twijfelen we aan de hoeveelheid water in de zee, nooit komt het in ons op dat er een einde aan de beelden zou kunnen komen.

Maar mijn nicht voelde niets voor mijn idee. Eerst zei ze dat ze niet in zulke rituelen geloofde, noch in het toebedelen van zoveel betekenis aan haar oog. Daarna, dat het haar verschrikkelijk verdrietig zou maken.

Het is makkelijker om ervan uit te gaan dat onze ogen

niets vasthouden of wegsluizen. Het is makkelijker te geloven dat een oog net zoiets is als een lens die we op een camera schroeven.

Als ik terugdenk aan het moment waarop ik mijn blik probeerde te verbergen vanwege het slechte nieuws van mijn nicht, realiseer ik me dat het iets met empathie te maken moet hebben. Er bestaan twee vormen van empathie, leerde ik ooit uit een psychologisch handboek. Bij de eerste vorm van empathie verplaats je jezelf in de ander door je een voorstelling te maken van hoe het zou zijn om in haar of zijn situatie te zitten. Met die voorstelling als bemiddelend model in je hoofd wordt je begaanheid geprikkeld. Bij de andere vorm van empathie verlies je jezelf tijdens het maken van de voorstelling uit het oog. In plaats van je te verplaatsen, *word* je je verbeelding en *word* je die ander. Terwijl de persoon over haar of zijn situatie vertelt, beleef je de situatie dan werkelijk alsof het jou zelf op dat moment overkomt.

Zou ik me, in het verlengde van die tweede vorm, kunnen schamen voor het feit dat de gebeurtenis mij *niet* overkomt? Dus dat ik tijdens het luisteren volledig verdwijn in mijn eigen voorstelling, om daarna opgelucht vast te stellen dat het slechts mijn verbeelding was waarin ik een paar seconden had doorgebracht? Zou het kunnen dat ik daarna instinctief mijn blik afwendde uit angst dat er onbedoeld, al was het maar voor een wegschietende seconde, iets van dankbaarheid in mijn ogen te lezen zou zijn dat de gebeurtenis mij niet overkomt?

Wat ik bedoel blijkt te grenzen aan *survivor's thrill*, wat ik naar 'overleverseuforie' vertaal. In haar boek *The Unrea-*

lity of Memory ontleedt Elisa Gabbert dit psychologische fenomeen dat kan optreden bij mensen die niet fysiek door een ramp geraakt zijn, maar het wel vanaf een afstand hebben zien gebeuren. Ze definieert een ramp als een gebeurtenis die meestal onverwacht optreedt en een vernietigend en openbaar karakter heeft.

Je zou kunnen zeggen dat geen van de drie kenmerken op de situatie van mijn nicht van toepassing was. Om te beginnen wist ze van tevoren wat er ging gebeuren. Vervolgens zou de ingreep plaatsvinden in een besloten ruimte en zich voltrekken op de paar vierkante centimeter van haar oogkas. Daarna zou ze gewoon verder kunnen leven, helemaal nadat ze een kunststoel aangemeten kreeg, waardoor niemand iets aan haar zou zien.

Tegelijkertijd zijn *alle* definities van toepassing: de ramp overviel haar plotseling – een week is onvoorstelbaar weinig tijd voor de omvang van de beslissing die ze moest nemen. De ingreep zou veel verder reiken dan haar oogkas, hij vaagde de helft van haar zicht voor altijd weg. De helft van haar bord, de helft van haar woonkamer, de helft van de wereld als ze de deur uit stapte. Daarmee beslaat de ramp het terrein van haar hele leven. Ook is het, als je wat langer met haar praat, wel degelijk aan haar te zien. Het kunststoel ziet er levensecht uit, maar vertelt je niets als het je aankijkt. Doordat het zich niet kan uitdrukken, verwijst het voortdurend naar wat zich heeft voltrokken.

★

Elke dag gulpen we het zonlicht op met onze ogen. Licht valt onze ogen binnen, dát is hoe we zien, leren we op school. Het is de omgekeerde voorstelling van zaken. Het oude geloof dat we zouden zien met stralen die uit onze ogen komen wordt al eeuwen wetenschappelijk tegengesproken, maar verliet het ook ons onderbewustzijn?

Een paar dagen nadat ik mijn Mexicaanse vriendin Lucía over de zichtstralen heb verteld, stuurt ze me een gedicht van Wallace Stevens toe. Lucía's naam betekent 'licht', maar dat is niet waarom ze het gedicht heeft onthouden. Ze werkt zelf aan een dichtbundel die ze *The Teleraña Circuit* wil noemen, waarbij *teleraña* spinnenweb betekent.

Tatoeage

Het licht is als een spin.
Het kruipt over het water.
Het kruipt over de randen van de sneeuw.
Het kruipt onder je oogleden
En spreidt z'n web daar –
Zijn twee webben.

De webben in je ogen
Zijn vastgebonden
Aan je vlees en botten
Zoals aan dakspanten of gras.

Er zijn dunne draden van je ogen
Op het wateroppervlak
En aan de randen van de sneeuw.

Volgens de dichter lopen we rond met webben in onze ogen die verbonden zijn met de wereld om ons heen. Stukjes web zijn stukjes oog zijn stukjes wereld. Nee, leest Lucía, het licht wordt vergeleken met een spin die over alles heen kruipt en dus alles aanraakt. Daarna maakt de spin zich thuis in onze ogen, omdat licht nou eenmaal naar onze ogen reist, en hangt daar zijn web uit, zoals webben ook tussen de gebinten van een huis of grashalmen worden gespannen. Ik denk er even over na.

Een spinnenlijf maakt normaal gesproken draden van de eiwitten die ze binnenkrijgt van haar prooien. Soms liggen er druppels op een spinnenweb, dat zijn de lijmdruppels waaraan zo'n prooi blijft kleven. De spin stapt er zelf behendig tussendoor of gebruikt een speciaal draad dat vrij is van druppels, de 'loopdraad'.

Maakt de dichter dan de vergelijking dat sneeuw en water de prooien van de spin zijn? Dat beelden in lichtstralen gewikkelde prooien zijn?

Na een paar keer overlezen neigen we samen naar die interpretatie. Licht raakt alles in de wereld aan en reist naar onze ogen, waar het een web van beelden maakt. Het is onmogelijk deze webben uit onze ogen te wrijven.

Ik heb een Mexicaanse geliefde en omdat we de laatste jaren steeds een deel van het jaar in Mexico-Stad wonen, is daar een parallel leven ontstaan. In dat leven woont Lucía. De eerste keer dat ik haar ontmoette wist ik, nog voordat dat er woorden waren gesproken, dat ze belangrijk voor me zou worden. We hadden afgesproken in een café bij haar in de straat en hoewel ze me vanuit haar huis had kunnen zien zitten, kwam ze twintig minuten te laat. Tijdens het afladen van de tassen maakte ze er een korte verontschul-

diging voor, die het volgende moment nietig werd verklaard met de aanvulling dat het voor haar altijd als een cadeau voelt wanneer mensen te laat komen. Dan krijg je je eigen tijd, waarvan je dacht dat het niet meer van jou was, als een geschenk terug. Het was een verklaring waarmee ik me vanaf dat moment niet meer kon opwinden over elke andere vertraagde afspraak.

Na het bestellen van onze koffie maakte ze me thuis in de wondere wereld van de Mexicaanse tijdsaanduidingen. Als iemand 'ahorita' appt, dan betekent dat 'nu', maar dat nu kan zo meteen of over een uur betekenen, omdat *ahorita* tegelijkertijd ook naar een ongedefinieerd moment in de toekomst wijst. Het had me al een paar keer in verwarring gebracht en ik ging er daarom voor het gemak vanuit dat het woord eigenlijk helemaal niets betekende. Het was veiliger niets te verwachten als mensen zeiden dat iets of iemand er *ahorita* zou zijn. Door Lucía's uitleg begon ik te begrijpen dat het woord voor een goede intentie staat, het draagt een vorm van beleefdheid in zich, waarmee vaak wordt afgedekt dat iets nog niet gelukt is, maar in iemands hoofd wel in alle goedheid bestaat. In plaats van een oordeel over onszelf te hebben dat we te laat aan het komen zijn of erachter komen dat een afspraak toch niet helemaal uitkomt, kunnen we met *ahorita* uitspreken dat we het in ons hoofd of hart wél heel graag zouden zien gebeuren. In het geval van Lucía weet ik dat als *ahorita* als antwoord op mijn scherm verschijnt, ze dan nog niet eens onderweg is. In haar hoofd zit ze op de fiets naar mij, fysiek is ze nog thuis.

Zo is het ook als we na een paar maanden in dezelfde stad te hebben gewoond weer in twee verschillende continen-

ten leven. Fysiek zijn we gescheiden, maar ik stel me in die maanden vaak voor dat we met een dunne onzichtbare draad die de zee oversteekt zijn verbonden. Een groot deel van mijn dag is het bij haar nacht, en als ik het dekbed over me heen trek, weet ik dat zij zich klaarmaakt om naar buiten te gaan. Via een loopdraad over het water is een van ons altijd op weg naar de ander.